

David Hume: Felsefe ve Metafizik'in Mahiyeti

Özet

David Hume modern felsefenin en etkili filozoflarından biridir. Bilindiği üzere onun nedensellik kavramı hakkındaki eleştirisi, Immanuel Kant'ı dogmatik uykusundan uyandırmıştır.

Bu çalışmada, Hume'un iki temel yapıtı, yani, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* ve *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*'dan hareketle, onun felsefe ve metafizik'in mahiyeti hakkındaki kavrayışı analiz edilecektir.

Anahtar Terimler

David Hume, Felsefe, Metafizik, İnsan Doğası.

David Hume: The Nature of Philosophy and Metaphysics

Abstract

David Hume is one of the most influential philosophers of modern philosophy. As it is well known, his critique of concept of causality awakened Immanuel Kant from his dogmatic slumbers.

In this study, with the help of Hume's two major texts, namely, *A Treatise of Human Nature* and *An Enquiry Concerning Human Understanding*, it will be analysed his comprehension of the nature of philosophy and metaphysics.

Keywords

David Hume, Philosophy, Metaphysics, Human Nature.

1. Giriş

En genel manada, bilginin olanaklı tek kaynağının deneyim ve gözlem olduğunu, deneyim ve gözlemden bağımsız bir bilginin söz konusu olamayacağını ve salt akılla ancak boş mantıksal ilişkilere dayalı doğrulara ulaşılabileceğini savunan ampirist felsefe anlayışı, Bacon'da peygamberini, Locke'da liderini, Hume'da eleştirmenini bulmuştur (Reichenbach 1993: 63). Sadece rasyonalist felsefe anlayışlarının değil, fakat aynı zamanda ampirist felsefe anlayışlarının da temel dayanaklarına karşı eleştirel tutumuyla felsefe tarihinde son derece önemli bir yere sahip olan Hume, özellikle metafiziğe ve dine yönelik septik ve eleştirel yaklaşımı, bilimciliği ve ahlaki duygulara bağlayan felsefe anlayışıyla, Aydınlanma düşüncesinin de en yetkin temsilcilerinden biridir. Hiç kuşkusuz onun, nedensellik ilkesini, yani “akıl yürütmelerimiz de dâhil olmak üzere, her şeyin bir nedeni olması gerektiğini bildiren ilke”yi eleştirel incelemeye ve sorgulamaya tabi tutan en önemli filozoflardan biri olması ve bu sorgulamanın sonucunda da nedenselliğin mantıksal bir zorunluluğa dayanmayıp sadece beşeri bir alışkanlığa bağlı olduğunu ortaya koyması, kendisinden sonra gelen pek çok felsefe anlayışının gelişmesi ve şekillenmesinde etkili olmuştur. Hume'un nedenselliğe dair yaklaşımından etkilenen filozofların başında ise Kant'ın geldiğine hiç şüphe yoktur. Kant, onun, kendi felsefe anlayışı üzerindeki etkisini şu sözlerle apaçık ifade eder:

“(...) itiraf ederim ki, beni yıllar önce dogmatik uyuklamamdan ilk defa uyandıran ve araştırmalarıma kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermemi sağlayan, David Hume olmuştur.” (2002: 8).

Hume, nedensellik görüşüyle olduğu kadar, Newton'un doğa modeline uygun bir insan bilimi kurma amacı gütmesi ve bu amacı bilimsel ve deneysel yöntemle dayalı bir akıl yürütme üzerinden beşeri alana ve insan zihne uygulamaya çalışmasıyla da, özellikle pozitivist felsefe anlayışları üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bilhassa, duysal izlenimle karşılığı olmayan bir idenin epistemik bir anlamı olmayacağını, yani tüm anlamlı idelerin/kavramların mutlaka bir izlenimden çıkartılması gerektiğini bildiren Hume'un bu ilkesi, bilginin tecrübeyle sınırlı olduğu ve tecrübeyi aşan herhangi bir iddianın bilgi olamayacağı konusunda Mantıqçı Pozitivistlere ilham kaynağı olmuş, ayrıca geleneksel metafiziğin tecrübeye dayanmayan birçok iddiasının da felsefe ve bilimden ayıklanmasına katkı sağlamıştır. Bu ayıklama ve temizlik hareketinin kaynağında hiç kuşku yok ki onun şu sözleri bulunur:

“Elimize bir cilt söz gelişi bir din bilim ya da okul metafiziği kitabı aldığımızda, soralım: İçinde nicelik ve sayı üzerine deneysel akıl yürütme mi var? Yok. Peki, olgu sorunu ve varoluş üzerine deneysel akıl yürütmeler? O da yok. Atın öyleyse onu ateşe; çünkü içinde safсата ve kuruntudan başka bir şey olamaz.” (1976: 135).

Hume, sadece nedenselliğe, metafiziğe, dine yönelik eleştirel tutumu, deneyimciliği ya da insan doğasının ampirik bilimini kurmayı amaçlaması bakımından değil, fakat bütün bunlara ek olarak, o, olandan ya da olgudan olması gerekene veya değere yapılan geçişe karşı, değer in olgudan türetilmeyeceğine dair argümanı ile etik düşünce açısından önemli bir yere sahiptir. Bir başka ifadeyle, özellikle onun, etiği tümüyle bilimsel yöntemle uygun bir şekilde, psikolojik ve sosyolojik olgulara dayalı olarak açıklamaya çalışması ve ahlaki, akla değil de duygulara dayalı olarak haz ve acı üzerinden temellendiren bir bakış açısıyla ele alması, liberalizmin etik görüşü olan

yararcılık düşüncesini etkilemiştir. Üstelik ahlaki duygulara indirgemesi ve insanın sadece kendisine değil, fakat duygudaşlık yoluyla başkalarına doğru da yöneldiğini göstermesi, Hume’u, Hobbes ve Locke’la başlayan doğal haklara dayalı politika felsefesinin evrilmesinde ve özellikle de Adam Smith ve on dokuzuncu yüzyıl liberalizmine giden yolda, önemli filozoflardan biri kılmaktadır (Cevizci 2008: 92).

Bu çalışmanın amacı, Hume’un felsefe ve metafizik hakkındaki görüşlerini tartışmaktır. O, gerek *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (A Treatise of Human Nature) gerekse *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* (An Enquiry Concerning Human Understanding) adlı eserlerinde amacını, bu eserlerin başlıklardan da açıkça anlaşılacağı üzere, “insan doğası”nı, bir başka ifadeyle “insan zihni”ni araştırmak olarak belirler. Yani o, insanın nasıl düşündüğü, hissettiği, arzuladığı, yargıda bulunduğu üzerine yapılacak bir sorgulama sonucunda, kendi sözleriyle “zihin coğrafyasının (*mental geography*) sınırlarını belirleme” amacını güder. Bu minvalde Hume, “zihin” sözcüğünü, insanın düşünme, hissetme, arzulama gibi faaliyetlerinin tümünü kapsayacak şekilde oldukça geniş bir anlamda kullanır. Dolayısıyla “zihin”, sadece düşünme faaliyetinin değil, fakat hissetme ve arzulama faaliyetlerinin de kaynağı olan bir güç ya da yeti olarak karşımıza çıkar.¹ İnsan zihninin faaliyetinin neticesinde ortaya çıkan düşünme, hissetme, arzulama ise insanın doğal yapısının bütününe teşkil eden unsurlardır.

Şimdi, genel olarak ifade etmek gerekirse, *İnceleme* adlı eserin sunuş bölümümde “felsefenin itibar kaybetmesinden” yakınan Hume, felsefenin ancak “insan doğası” üzerine tecrübeye dayalı bir akıl yürütme yöntemiyle yapılacak bir sorgulama neticesinde itibarını yeniden kazanabileceğini öne sürmekte; *Soruşturma* adlı eserinde ise “sahte ve yozlaşmış bir metafizik” yerine “sahici metafiziğin” özenle geliştirilmesinin, ancak insan zihninin doğal yapısının, gücünün ve yetilerinin ciddi bir biçimde soruşturulmasıyla, yani insan zihninin sınırlarının doğru bir biçimde belirlenmesiyle mümkün olduğunu ifade etmektedir. Açıkça görüldüğü üzere, onun, insan zihnini soruşturma amacı felsefe ve metafiziğin mahiyetine ilişkin görüşleriyle, felsefe ve metafiziğin mahiyetine ilişkin görüşleri ise insan zihnini soruşturma amacıyla iç içe geçmiştir. Dolayısıyla Hume’un felsefe ve metafizik hakkındaki görüşlerinin açığa çıkartılması, onun insan zihninin yapısını, gücünü, sınırlarını sorgulama amacını olduğu kadar, bu sorgulama için nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiğine dair görüşlerini ve bu amaç ile yöntemin neticesinde ortaya çıkan fikirlerini de anlamamıza büyük katkı sağlayacaktır.²

¹ Hume’a göre, zihinde algılardan başka hiçbir şey bulunmaz. Bir başka deyişle, zihin kendini hiçbir zaman algı terimiyle kapsamayacak bir edimde ortaya koymaz. Dolayısıyla görme, işitme, yargılama, sevme, nefret etme ve düşünme edimlerinin tümü “algı” başlığa altında değerlendirilir. Öyleki, ahlaksal iyi ve kötüyü ayırt etmemizi sağlayan yargılar bile, algı başlığında ele alınan, zihnin bir edimidir (2009: 307).

² Hume’un felsefe ve metafiziğin mahiyetine ilişkin görüşlerinin ayrıntılarına girmeden önce, Hume zamanında felsefenin, iki temel alana ayrılmış olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Birincisi, bugün bizim, fizik veya doğa bilimleri olarak düşündüğümüz alanların konularını kapsayan “doğa felsefesi”; ikincisi ise insana ve insan aktivitelerine odaklanan ve hem bilgi teorisi, metafizik, etik gibi felsefenin özünü hem de psikoloji, politika, sosyoloji, ekonomi

2. İnceleme’de Felsefe ve Metafizik

Hume, *İnceleme* adlı eserinin sunuş bölümüne, felsefe ve bilim alanında, bir yandan “tartışma konusu olmayan ve bilgilerin bu tartışmalarda karşı fikir yürütemeyeceği hiçbir şey olmadığını”, diğer yandan da “muhakemesi güçlü birinin, büyük güven kazanmış ve savlarını en titiz ve sağlam akıl yürütme noktalarına eritmiş dizgelerin dahi zayıf temellerini bulmasının kolay olduğunu”, üstelik “tüm bu kargaşa içinde, kazananın akıl değil belagat olduğunu” vurgulayarak, bu durumu “felsefenin itibar kaybetmesinin” en önemli nedeni olarak görür. Ona göre, bu kısır tartışmaların ötesine geçmenin ve felsefenin itibarını yeniden kazanmasının yolu ise “insan doğasının bilimini” kurmakla mümkündür (Hume 2009: 11).

Hume’a göre, bütün bilimler şu ya da bu şekilde, az ya da çok insanla ilişkilidirler. Hatta insana uzak gibi görünen matematik, doğa felsefesi, doğal din benzeri bilim ya da disiplinler bile, yine de bir şekilde, insanla ve insan doğasıyla bağlantılı olmak zorundadır. Zira bu bilimlerin yolu insanı tanımaktan geçtiği gibi, bu bilimlerle elde edilen bilgilere de yine bütünüyle insanın bilme gücüyle ulaşılır. Üstelik bu bilimler dışında, mantık, ahlak, eleştiri ve politika gibi insan doğasıyla daha yakın ve sıkı ilişkide bulunan bilimler veya disiplinler ise insan zihni, onun gelişimi ve donanımı konusunda daha fazla şeyi bilmeyi sağlarlar. Mantık, akıl yürütme yetisinin ilke ve işleyişlerini, tasarımların doğasını açıklaması; ahlak ve eleştiri, zevk ve duyguları değerlendirmesi; siyaset ise bir araya gelmiş, birbirleriyle ilişkili insanları incelemesi bakımından insan doğasıyla daha yakın ve sıkı ilişki içinde olan bilimlerdir. Bu bağlamda, Ayer’in de vurguladığı üzere Kopernik, Kepler ve Galileo’nun çalışmalarıyla başlayan ve Boyle ile Newton’un çalışmalarıyla zirveye çıkan doğanın fiziksel hareketleri hakkındaki bilgimizin ilerleyişine karşılık, felsefenin üstün olduğu tek şey, Hume’un da önemle belirttiği gibi, tüm bilimlerin az ya da çok insan ve insan doğasıyla ilişki içinde olmasıdır (Ayer 2002: 41).

Görüldüğü üzere, Hume’a göre insan doğasının bilimi, diğer bütün bilimler için bir odak noktası, merkezdir. Bu nedenle, neredeyse tüm bilimlerin insan doğasıyla ilgili bilimde kapsandığı ve ona bağlı olduğu ileri sürülebilir. Peki, bu noktada, felsefeye düşen görev nedir? Ya da felsefe nasıl bir işleve sahiptir? Hume, felsefenin işlev ya da görevini, “bu zamana kadar izlenen oyalayıcı ve usandırıcı yöntemleri terk etmek”, “sınırdaki bir kaleyi ya da köyü ele geçirmek yerine doğrudan başkente”, yani “bilimlerin merkezine, bir zamanlar hepsinden üstün olan insan doğasının ta kendisine” yürümek olarak belirler (2009: 12). Felsefedeki sonuçsuz tartışmaların ötesine geçebilmek ancak ve ancak onun odak noktasını, merkezini değiştirmekle mümkün olabilir. Bir başka ifadeyle, felsefe, süregelen tartışmalı konularla uğraşmak yerine, insan doğasının bilimine odaklanmalı, yani insanın anlama yetisinin kapsam ve gücünü bütünüyle kavramaya ve ortaya koyduğumuz düşüncelerin ve akıl yürütmelerimizin gerçekleştiğimiz işlemlerin içyapısını açıklamaya ve sorgulamaya çalışmalıdır. O hâlde, Hume’a göre, ancak insan zihninin gücü ve faaliyetleri, yani insanın neyi, nasıl

gibi konuları kapsayan “moral felsefe”dir. Bu bağlamda, Hume’un, epistemoloji, metafizik, ahlak, siyaset, ekonomi, politika gibi insan ve insan yaşamına dair görüşlerinin tümü “moral felsefe”ye aittir. Ayrıca Hume’a göre felsefenin mahiyetinin ne olduğunu belirlemeye çalışırken söz ettiğimiz felsefenin de “moral felsefe”ye karşılık geldiğine dikkat edilmelidir.

ve ne kadar bildiği anlaşıldığında, diğer alanlarda, yani insanla ilgili olan diğer tüm bilimlerde “ne gibi değişiklikler ve ilerlemeler kaydedilebileceğini” görmek mümkündür. Hume’un kullandığı bir analogi ile ifade edersek, “insan doğasının fethi”, insanla ilgili olan diğer bütün alanlar ya da bilimler için yeni zaferler kazanılmasına sadece bu yolla imkân tanıyacaktır:

“Cevabı insan doğasının bilimi kapsamında olmayan hiçbir önemli soru olmadığı gibi, bu bilimi bilmeden herhangi bir kesinlikle cevaplanabilecek tek bir soru da bulunmaz.” (2009: 12).

Bu nedenden dolayıdır ki, Hume’a göre, insan doğasının bilimi, tüm bilimlerin üzerinde yükselebileceği biricik sağlam zemindir. Bu biliminin kendisinin üzerinde yükselebileceği zemin ise deney ve gözlemdir (2009: 12).³ O, insan doğasının bilimini, kendi ampirist felsefe anlayışı doğrultusunda deney ve gözlemlerle, yani tecrübeyle edinilmiş bilgilerle sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırmanın gerekçesini Hume, şu sözlerle dile getirir:

“Zihnin özü de cisimlerin özü gibi bilinmez olduğundan, dikkatli ve titiz deneyler yapıp, özün farklı koşul ve durumlarından kaynaklanan belirli sonuçlarını gözlemlemenin dışında, onun gücü ve niteliği hakkında herhangi bir fikir edinmek olanaksızdır. Deneyimlerimizin dayanak noktalarını son derece sağlam tutup, en basit ve en az sonuç doğuran nedenlerinkiler dâhil tüm sonuçları açıklayarak ilkelerimizi mümkün olduğunca evrensel kılmaya çalışsak da, kuşkusuz, deneyimden öteye geçemeyiz; insan doğasının kökenine ait en son nitelikleri keşfettiğini ileri süren varsayımlar ise fazlaca iddialı ve düşsel olduğu için baştan reddedilmelidir.” (2009: 13).

Ancak insan doğasının biliminin deney ve gözlemlerle, yani tecrübeyle sınırlı olması ve insan doğasının kökenine ilişkin temel nitelikleri ya da ilkeleri açıklamanın imkânsızlığı, bu bilim için bir kusur teşkil etmez. Çünkü Hume’a göre, hiçbir bilim tecrübenin ötesine geçemez ve bu temel nitelikleri açıklamada başarılı olamaz; üstelik açıkladığını beyan edenler ise sadece varsayımsal ya da düşsel iddialarda bulunabilirler.

Bütün bu açıklamalara ek olarak Hume, “moral felsefe” ile “doğa felsefesi” arasındaki bir ayırmadan da yararlanarak, insan doğasının biliminde deneye, gözleme ve olgulara dayalı bir yöntemin uygulanması gerektiğini iddia eder. Bu ayırım ona göre, moral felsefenin doğa felsefesinde bulunmayan, “tuhaf bir kusur”undan kaynaklanır. Bu “tuhaf kusur” da, moral felsefede edinilen gözlem ve deneyimlerin, istek ya da keyfiyetten tümüyle bağımsız olmasından kaynaklanır. Bir başka deyişe “moral felsefede, amaçlı bir şekilde yani önceden tasarlayarak ve ortaya çıkabilecek her bir güçlüğü hesaba katarak” gözlem ve deney yapmak mümkün değildir (2009: 14) Örneğin doğa felsefesinde, herhangi bir durumdaki bir cismin, bir başka cisim üzerindeki etkisini öğrenmek için cisimleri o duruma sokmak ve ne sonuç çıkacağını gözlemlemek yeterlidir. Buna karşılık moral felsefede, doğa felsefesi ile aynı yöntem izlendiğinde, kendimizi ele aldığımız durumun içine sokmamız gerekeceğinden —ki böyle bir durum,

³ Hume, bir “insan bilimi” tesis etmek, yani bilimsel yöntemlere dayalı olarak insan doğasını incelemek amacı taşır. Hiç kuşkusuz, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* metninin *Deneyisel Akıl Yürütme Yöntemini Moral Konulara Uygulamaya Yönelik Bir Araştırma* alt başlığı taşıması, Hume’un amacının en açık delilidir.

bizim olaya müdahalemiz anlamına gelecektir— olayın doğal akışı engellenecek ve doğru ya da olağan sonuçlara ulaşmak imkânsız hâle gelecektir. Bu nedenle, moral felsefede deneyimlerin azar azar ve insan yaşamı dikkatlice gözlemlenerek edinilmesi, bunların da insanların toplum içindeki, özel yaşamlarındaki ve boş vakitlerindeki davranışlarıyla ilişkisinde, yaşamın doğal akışı dikkate alınarak ele alınması ve değerlendirilmesi gereklidir. Hume'a göre, tüm bu gözlemler ya da deneyimler sağduyulu bir şekilde bir araya getirilip incelendiğinde, onlardan yola çıkılarak, “diğer insan kavrayışlarından kesinlik açısından aşağı kalmayan ve yararlılık bakımından çok daha üstün olan bir bilim inşa etmek ümit edebilir.” (2009: 14).

3. Soruşturma'da Felsefe ve Metafizik

Şimdi, Hume'un “felsefe” ve “metafiziğin” mahiyetine ilişkin görüşlerini, *Soruşturma* adlı eseri ekseninde değerlendirdiğimizde onun, bu konu hakkındaki görüşlerinin *İnceleme* adlı eserinde ortaya konulan görüşlere benzer olduğunu, ancak insan doğasına ilişkin görüşlerini, bu kez, iki felsefe yapma tarzı arasındaki farktan yola çıkarak ele aldığı görülmektedir. Hume'a göre, insan doğasının bilimi, “her biri kendine özgü değere sahip olan” ve “insanlığın sürdürülmesi, yönlendirilmesi ve yeniden biçimlendirilmesine” katkıda bulunan, iki ayrı tarzda ele alınmıştır (1976: 3). Buna göre, bir grup filozof, insanı eylemde bulunan bir varlık olarak değerlendiren, bu nedenle de onun sosyal ve duygusal taraflarına daha fazla ağırlık vererek, bunları ön plana çıkaran bir felsefe anlayışına sahiptir. Dolayısıyla bu grupta yer alan filozoflar, erdemi en yüksek değer olarak kabul etmiş, onu, şiir ve söz sanatlarının insanları etkileme gücünden yararlanarak ve özellikle de kişilerin hayal güçlerine ve duygularına hitap edecek şekilde daha renkli ve sevimli hâlde sunmaya çalışmışlardır. Bu tarz bir felsefe anlayışı, gündelik hayatla iç içe olduğu için insanlara daha yararlı, daha kolay ve rahat anlaşılır bir özelliğe sahiptir. Hume'un terminolojisiyle, bu felsefe anlayışı “rahat ve açık felsefe” olarak ifade edilir.

Bu felsefe anlayışına karşıt bir felsefe tasavvuruna sahip olan ikinci tarz filozoflar ise insanı eylemde bulunan bir varlık olmaktan ziyade, akıl sahibi bir varlık olarak değerlendiren, bu nedenle de insan zihnini teorik bir düşünmenin konusu yaparak, onun genel ilkelerini tespit etmeye çalışan bir anlayışa sahiptirler. Bir başka deyişle bu anlayış, anlama yetisine yön veren, belirli tarzda bir nesneyi ve eylemi kabul etme ya da reddetmeye götüren temel ilkelere ulaşmayı amaçlayan, bu amacı da insanın doğal yapısını dikkatli ve titiz bir biçimde inceleyerek gerçekleştiren, fakat görüşlerini çoğu zaman soyut ve anlaşılmaz teorik düşüncelerle açıklamaya çalışan bir özelliğe sahiptir. Hume, bu felsefe anlayışını, “anlaşılması güç felsefe” ya da “derin ve soyut felsefe” olarak adlandırır.

Bu bağlamda, Hume moral felsefeyi, “pratik” ve “teorik” ya da kendi ifadesiyle “rahat ve açık felsefe” ve “anlaşılması güç felsefe” ya da “derin ve soyut felsefe” olarak iki farklı felsefe yapma tarzına ayırır. Ona göre, bu iki felsefe anlayışından sadece “rahat ve açık felsefe” ile uğraşan filozoflar hak ettikleri değere ve üne kavuşmuş, buna karşılık, “derin ve soyut felsefe” ile uğraşanlar ise ya çağlarının geçici hevesleri ya da cahilliği nedeniyle geçici bir saygı görmüş, ancak ünlerini uzun bir zaman boyunca koruyamamışlardır (1976: 4). “Derin ve soyut felsefe” ile uğraşanların kalıcı değil de,

geçici bir değer ve üne sahip olmalarının temel nedeni, Hume'a göre, onların, akıl yürütme sürecinde hataya düşmelerinin çok kolay olmasından kaynaklanır. Çünkü birbirini ardına yapılan çıkarsamalar zincirinde, sonuçlardan herhangi birinin alışılmamış olması ya da yaygın kamularla çelişmesi durumunda bile —ki bu durum, Hume'a göre, bu neticelere deney ve gözlemlerle ulaşılmadığı anlamına gelir— bu çıkarsamanın doğru kabul edilerek akıl yürütmeye devam edilmesi, bir hatanın kaçınılmaz bir biçimde bir diğerini doğurmasına neden olur. Buna karşılık, “rahat ve açık felsefe” ile uğraşan bir filozof ise herhangi bir hataya düştüğünde, sağduyu ya da zihnin tabii eğilimlerine başvurarak, doğru yola dönebilme ve düşüncelerini tehlikeli kuruntulardan koruyabilme imkânına sahiptir (1976: 5).⁴

4. Değerlendirme

Soruşturma metni ile ilgili olarak ele alındığında, ilk bakışta, Hume'un, yukarıda sözü edilen iki farklı felsefe anlayışından “rahat ve açık felsefe”den yana bir tutum sergilediği söylenebilir. Ancak onun, insan doğasına ilişkin görüşleri dikkatle irdelendiğinde, her iki felsefe anlayışını da içine alan, daha genel bir felsefe anlayışından yana olduğu görülecektir. Üstelik Hume, insanı “rahat ve açık felsefe” anlayışında olduğu gibi sadece akıl sahibi bir varlık olarak ya da “derin ve soyut felsefe”de olduğu gibi sadece eyleyen bir varlık olarak ele almaz. Ona göre insan, “akıl sahibi bir varlıktır” ve böyle bir varlık olarak kendisini bilimle ve bilgiyle besler. Ancak insan zihni sınırlı olduğundan, elde ettiği neticelerin kapsamı ve güvenilirliği tümüyle yeterli değildir. Ayrıca Hume'a göre insan, “toplumsal bir varlık”tır. Fakat insanın toplumsal bir varlık olması, onun, ne her zaman hoşla giden ve eğlendiren topluluklar içinde kalmasını ve bundan zevk almasını ne de bu isteğini sürekli bir biçimde sürdürebilmesini sağlar. İnsanı “eylemde bulunan bir varlık” olarak da değerlendiren Hume, onun gerek bu özelliği gerekse yaşamın getirdiği kimi zorunluluklar nedeniyle, bir iş veya uğraş edinmek, yani eylemde bulunmak zorunda olduğunu düşünür. Ancak bütün bu zorunluluklara rağmen, insanın zaman zaman dinlenmeye de ihtiyacı bulunduğundan, onun, işi veya uğraşlarına olan eğilim ya da isteklerini her zaman aynı canlılıkta sürdürebilmesi de mümkün değildir. O hâlde, Hume'a göre insan, hem “akıl sahibi” hem “toplumsal” hem de “eyleyen” bir varlık olarak, karma bir yaşam biçimine sahiptir. Bu karma yaşam biçimi ise insana âdeta doğanın bir dayatmasıdır:

“Doğa böyle bir karma yaşam çeşidini insan soyuna en uygun hayat olarak göstermiş ve bu eğilimlerinden hiçbirinin, öteki uğraşı ve eğlencelerden yoksun bırakacak kadar ağır basmasına izin vermemeleri için insanları gizlice uyarmıştır. Bilime olan tutkunuzu sürdürün, der doğa fakat biliminiz insanca olsun, eylem ve toplumla doğrudan doğruya ilgili olsun. Karışık düşünceyi ve derine dalan araştırmaları yasaklıyorum ve sizi, bunların getirdikleri kaygılı karasevda ile içine soktukları bitmez tükenmez kararsızlıkla ve sözüm ona buluşlarınızın

⁴ Hume, yaşadığı dönemde Cicerro'nun ününün giderek arttığını ancak Aristoteles'inin tamamıyla söndüğünü; La Bruyere'in şanının kendi ülkesinin sınırlarını aştığını ve yine de onu koruduğunu, ancak Malebranche'inin kendi ülkesi ve çağıyla sınırlı kaldığını iddia ederek, Locke'un da zamanla unutulacağını ima eder. Zira Hume'a göre bu durum, soyut felsefeyle uğraşmanın kaçınılmaz sonucudur.

bildirildikleri zaman karşılaşacakları soğuklukla amansız bir şekilde cezalandıracağım. Filozof olun; olun ama tüm felsefeniz içinde, yine insan kalın.” (1976: 6).

Görüldüğü üzere, Hume’a göre, moral felsefede de doğanın buyruğu ile uyumlu bir anlayışın benimsenmesi gerekir. Bir kez daha ve altını çizerek ifade etmek gerekirse, doğa, filozofa ilkin ve her şeyden önce, “insan” olmayı buyurur: “Filozof olun; olun ama tüm felsefeniz içinde, yine insan kalın”. Peki, felsefe yaparken “insan kalmak” ne anlama gelmektedir? ya da hangi felsefe anlayışı, yani “rahat ve açık felsefe” mi yoksa “derin ve soyut felsefe” mi insan kalmayı sağlamaktadır? Doğanın buyruğuna hangi felsefe anlayışı daha uygundur? Hiç kuşkusuz Hume, doğanın sunduğu karma yaşam biçimine uygun olarak, her iki görüşün terkibine dayalı bir felsefe anlayışından yana olmuştur.⁵ Onun, bu amaç için izlediği yöntem ise tecrübeye dayalı akıl yürütmedir. Çünkü Hume’a göre, tam ve doğru tecrübeye dayalı bir akıl yürütme, “her kişi ve her eğilim için uygun tek kapsayıcı çözüm yolu” olduğu gibi “batıl inançlarla karışan ancak kendisini bilim ve bilgelik kisvesine bürüyen karışık felsefe ve metafizik dilini” ortadan kaldırmayı da sağlayabilir (1976: 9). Onun meşhur sözleriyle ifade edersek,

“Elimize bir cilt söz gelişi bir din bilim ya da okul metafiziği kitabı aldığımızda, soralım: İçinde nicelik ve sayı üzerine deneysel akıl yürütme mi var? Yok. Peki, olgu sorunu ve varoluş üzerine deneysel akıl yürütmeler? O da yok. Atın öyleyse onu ateşe; çünkü içinde safsata ve kuruntudan başka bir şey olamaz” (1976: 135).

Böylece Hume, tecrübeye dayanmadığı için “yanlış metafizikler” adını verdiği eski felsefi ve düşünsel sistemleri reddederken, insan doğasının bilimini kurmak için tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi deneye, gözleme ve olgulara dayalı bir yöntem anlayışını benimsemiş ve böyle bir yöntem neticesinde elde edilen bilgiler üzerine inşa edilen metafiziği ise “sahici metafizik” olarak adlandırmıştır. “Yanlış metafizik”teki hurafe ve önyargılardan kurtularak “sahici bir metafiziğe” ulaşılabilirliğini düşünen Hume, bunun için, insanın zihninin sınırlarının doğru bir biçimde belirlenmesi, yani zihnin değişik işlemlerinin bilinmesi, bunların birbirinden ayrılması, sınıflandırılmasını amaç edinmiş, kendi felsefe anlayışını da bu amaç doğrultuda şekillendirmiştir. Bu amaç ise kendi ifadesiyle, “zihin coğrafyasının sınırlarının çizilmesinden” başka bir şey değildir (1976: 10).⁶

⁵ Hume’un yaşadığı dönemde Shaftesbury ve Hutcheson tarafından savunulan ve insanın sosyal ve duygusal yönlerine vurgu yapan felsefe anlayışı “rahat ve açık felsefe”ye, buna karşılık Descartes ve diğer rasyonalist filozoflar tarafından savunulan ve insanın akli yönüne ağırlık veren felsefe anlayışı ise “derin ve soyut felsefe”ye karşılık gelmektedir. Bu iki anlayışın, insanı kısmen ama eksik bir şekilde ele aldıklarını düşünen Hume, her iki görüşte bulunan yanlışlıkların elenmesi ve doğru yönlerinin ortaya çıkartılması gerektiğini düşünmüş, bunun için insanın bilgi kapasitesinin sınırlarının doğru bir biçimde belirlenmesi gerektiğini iddia etmiştir.

⁶ Bu çalışma, “Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı”nda sürdürülmekte olan “Descartes, Hume ve Kant Örnekleri Üzerinden Bilginin Tesisinde Hayal Gücünün İşlevi: Bir Eleştiri Denemesi” başlıklı “Doktora Tezi”nden türetilmiştir.

KAYNAKLAR

AYER, A. J. (2002) *Hume*, çev. Cemal Atıla, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

CEVİZCİ, Ahmet (2008) *Aydınlanma Felsefesi*, Bursa: Asa Kitabevi.

HUME, David (1976) *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, çev. Oruç Aruoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

HUME, David (2009) *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

KANT, Immanuel (2002) *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, çev. İoanna Kuçuradi & Yusuf Örnek, Ankara: TFK.

REICHENBACH, Hans (1993) *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, çev. Cemal Yıldırım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

YAZAR HAKKINDA

Ayşe Gül ÇIVGIN, Öğr. Gör.
Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Bursa.
E-posta: acivgin@uludag.edu.tr

ABOUT THE AUTHOR

Ayşe Gül ÇIVGIN, Lect.
Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Bursa.
E-mail: acivgin@uludag.edu.tr